

# KITETT ALANYOK AZ UDMURT NEM VÉGES MELLÉKMONDATOKBAN

*Georgieva, Ekaterina*

## Bevezetés

Jelen dolgozatban az udmurt nem véges mellékmondatokat vizsgálom, pontosabban a nem véges mellékmondatoknak azzal a csoportjával foglalkozom, amelynek lehet kitett alanya. Először bemutatom az udmurt nem véges mellékmondatok legfőbb szintaktikai tulajdonságait (1. fejezet). Különös figyelmet szentelek a mellékmondati alany kifejezési módjainak és a kitett alanyok viselkedésének. A kitett alanyok részletesebb elemzése a 2. fejezetben található meg. Ezután két szintaktikai jelenséggel hozom párhuzamba az udmurt nem véges mellékmondatokat (3. fejezet). A 4. fejezetben egy lehetséges elemzést mutatok be.

A dolgozatban felhasznált példák többsége 2013-ban és 2014-ben végzett terepmunkámból származik. Terepmunkáim alatt összesen 30 adatközlővel dolgoztam (19 nő, 11 férfi). Adatközlőim különböző korosztályokba tartoznak (20-35, 45-60 évesek) és különböző nyelvjárásokat beszélnek: déli (Al-nash és Grakh járás), északi (Balezino járás), közép- (Igra, Jakshur-Bodja és Sharkan járás) és peremnyelvjárásokat (tatársztáni udmurt, Kukmor járás). A dolgozatban használt példák kisebb része két fő adatközlőtől származik (balezinoi és tatársztáni udmurt). Amennyiben nincs jelölve a nyelv és a forrás, ez azt jelenti, hogy a példa saját gyűjtésből származik.<sup>1</sup>

## 1. Az udmurt nem véges mellékmondatok

Az udmurt nyelvben mind véges, mind nem véges mellékmondatok használatosak. A nem véges mellékmondatoknak több típusa van. A hagyományos leíró nyelvtanok a nem véges igealakokat három csoportba sorolják: melléknévi, határozói és főnévi igeveket (más szóval participiumokat, konverbiумokat és infinitívuszi alakokat) különböztetnek meg (például Perevoščikov 1962, Bartens 2000, Winkler 2001). Hagyományosan a deverbális főveket nem sorolják a nem véges igealakok közé, hanem a derivációs szuffixumokról szóló fejezetben tárgyalják (Perevoščikov 1962: 117–118).

<sup>1</sup> Köszönettel tartozom minden adatközlőmnek. A dolgozat elkészítéséhez lényegesen hozzájárultak a LingDok 18. konferencia résztvevői, különösen Kenesei István és Rákosi György, ezúton szeretném kifejezni köszönetemet nekik, valamint a dolgozat névtelen bírálójának is. Természetesen minden esetleges hiba e cikk szerzőjét terheli.

A nem véges mellékmondatok több tekintetben különböznek véges párjaiktól. Egyrészt az udmurt nem véges mellékmondatok szigorúan SOV szórendűek, másrészt a véges mondatokra jellemző inflexiós toldalékok nem jelenhetnek meg nem véges mondatokban. A véges mellék- és főmondatokban egyeztetés használatos, a nem véges predikátumoknak pedig csak egy része tud egyeztetőmorfémákat felvenni. Megjegyzendő még, hogy a nem véges predikátumokon előforduló egyeztetés általában névmási jellegű (szemben a véges predikátumok egyeztetésével, amely grammatikai egyeztetés). A nem véges mellékmondatok a tagadás tekintetében is eltérnek a végesektől. Az udmurt véges mondatokban a finn nyelvhez hasonlóan a tagadás tagadó segédigével fejeződik ki, amely az egyeztetést és a igeidő-jelölést hordozza. Az udmurt nem véges mondatokban ez a tagadó segédige nem használatos. A nem véges mondatokban a tagadás vagy egyáltalán nem fejeződhet ki vagy csak szintetikusán fejeződik ki (bizonyos nem véges predikátumok önmagukban tagadó jelentésűek). Ezenkívül a nem véges mellékmondatok csak relatív igeidőt fejeznek ki, az időbeli értelmezésük a főmondattól függ.

### *1.1. Az udmurt nem véges mellékmondat alanya*

Az udmurt nem véges mellékmondatokat aszerint lehet osztályozni, hogy hogyan fejezhető ki az alanyuk. Háromféle lehetőség van: lehet rejtett alanyuk, kitett alanyuk vagy pedig alanyi egyeztetésük. Megjegyzendő, hogy a kitett alanyuk nominatívuszban áll (a magyar *-ván/-vén* határozói igenévhez hasonlóan). Ez azt jelenti, hogy a nem véges fej olyan pozícióban van, hogy képes esetet adni alanyának.<sup>2</sup> Nominatívuszi esetadás szempontjából a nem véges mellékmondatok a végesekhez hasonlóan. Az udmurtban a *-sa*, *-tek*, *-ku* és *-tož* konverbiумok, valamint az *-(e)m*, *-mte* deverbális főnevek képesek nominatívuszi esetet adni az alanyuknak.<sup>3</sup> Ezek közül a *-ku*, *-tož*, *-(e)m*, *-mte* nem végeseken megjelenhet alanyi egyeztetés vagy lehet rejtett alanyuk egyeztetés nélkül: a *-sa* és *-tek* fejű nem véges predikátumok nem vehetnek fél egyeztetést, csak rejtett alanyuk lehet. Az alábbiakban a *-sa* nem véges mellékmondatokat szemléltetem, az (1) példában rejtett alany szerepel (ec-vel

---

<sup>2</sup> Feltételezésem szerint a nem véges mellékmondatok T projekciók, a tagadás hiánya viszont azt mutatja, hogy ez a T projekció nem bővíthet további funkcionális projekciókkal, például NegP-vel, a szigorú SOV szórend pedig arra utal, hogy a nem véges mondatok nem rendelkeznek TopP, FocP projekciókkal (az udmurtban a szórendi variációk feltehetőleg a információs szerkezettel függenek össze, erről bővebben lásd Tánecz 2010-t).

<sup>3</sup> A *-sa* fejű mellékmondatok leggyakrabban időhatározói jelentésűek (amelyek lehetnek elő- vagy utóidejűek a mátrixmondathoz képest), valamint okhatározói jelentésűek is lehetnek; a *-tek* konverbiум a *-sa* tagadó párja; a *-ku* konverbiум 'amikor'-mellékmondatokat jelöl; *-tož* konverbiум pedig 'amíg' vagy 'ahelyett, hogy'-mondatokat fejez ki.

jelölve, *empty category*), a (2) példában pedig kitett. A rejtett és a kitett névmás között a különbség a főmondati alannyal való koreferencialehetőségekben ragadható meg – csak a rejtett névmás lehet koreferens a főmondati alannyal, a kitett névmás pedig kötelezően eltérő referenciájú.

- (1) [*ec Gurte berty-sa*] **Koľ'a** *Liza-ly kniga-ze* *śot-i-z.*  
 hazaér-NF Koľja Liza-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG  
 '(Ö<sub>vi</sub>) hazaérvén, Koľja odaadta a könyvét Lizának.'
- (2) [*So gurte berty-sa*] **Koľ'a** *Liza-ly kniga-ze* *śot-i-z.*  
 ő hazaér-NF Koľja Liza-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG  
 'Ő<sub>vi</sub> hazaérvén, Koľja odaadta a könyvét Lizának.'

A *-ku*, *-toź*, *-(e)m*, *-mte* nem véges mellékmondatok alanya kifejeződhet egyeztetéssel is. A két deverbális főnév, az *-(e)m* és a *-mte* azokat a egyeztetőmorfémákat veszi fel, mint a közönséges főnevek (tehát poszesszívuszokat), a két konverbium (a *-ku* és a *-toź*) egyeztetése viszont különbözik mind a véges igeragoktól, mind a poszesszívuszoktól. A két ragkészlet főleg egyes szám első személyben tér el, ahol a konverbiumokon használt egyeztetés *-m*, az (elidegeníthető birtokra utaló) poszesszívusz pedig *-(j)e*. Egyes szám második és harmadik személyben a két ragkészlet annyiban különbözik, hogy a konverbiumokon használatos egyeztetés csak mássalhangzóból áll (*-d*, *-z*), a poszesszívuszoknál magánhangzó is van (*-(j)ed*, *-(j)ez*). Többes számban a két ragkészlet teljesen azonos.

Edygarova (2010: 87) amellett érvel, hogy a *-ku* és a *-toź* konverbium egyeztetése névmási jellegű: ha az egyeztetés jelölve van a nem véges mellékmondatban, akkor nem jelenhet meg kitett alany (lásd a (3)-as példát). Saját terepmunkám eredményei azonban azt mutatják, hogy ez mégsem igaz minden udmurt nyelvjárássra, a mai udmurt nyelvre pedig az az erős tendencia jellemző, hogy ez a névmási eredetű egyeztetés grammatikai egyeztetéssé válik (az egyeztetőmorféma megléte tehát nem zárja ki a kitett alany megjelenését). Jelen dolgozatban viszont főleg olyan mondatokat mutatok be, amelyekben az egyeztetést mutató nem véges mondatokban nincs kitett alany (mivel azok minden adatközlő számára jólformáltak). Ugyanakkor megfigyeléseim szerint az egyeztetés névmási vagy grammatikai voltától függetlenül minden udmurt nyelvjárássra igaz, hogy a nem véges mellékmondat kitett alanya nem lehet koreferens a főmondati alannyal.

- (3) [*ec Ušy-ku-z*] **Koľa** *kuara-ze=no* *ęz* *potty.*  
 elesik-NF-3SG Kolja hang-3SG.ACC=is NEG.PST.3 kibocsát[SG]  
 'Amikor (ő<sub>ij</sub>) elesett, Kolja<sub>j</sub> meg sem mukkant.'
- (4) [*So ušy-ku*] **Koľa** *kuara-ze=no* *ęz* *potty.*  
 ő elesik-NF Kolja hang-3SG.ACC=is NEG.PST.3 kibocsát[SG]  
 'Amikor ő<sub>ij</sub> elesett, Kolja<sub>j</sub> meg sem mukkant.'

A deverbális főnevek mind határozói, mind argumentumpozícióban előfordulhatnak. Határozói pozícióban (vagyis amikor a nem véges mellékmondat egy szemantikai esetragnak vagy névutónak a komplementuma) kétféle mintázat lehetséges. Az első szerint az egyeztetés nincs jelölve, ilyenkor az alany nominatívuszban áll (5). A második mintázat szerint pedig az egyeztetés jelölve van, az alany pedig genitívuszi esetragot kap (6).

- (5) [*Koľa gurte bert-em*] *bere so kniga lyddžy-ny kutsk-i-z.*  
 Kolja hazaér-NF után ő könyv[ACC] olvas-NF kezd-PST-3SG  
 'Miután Kolja<sub>i</sub> hazajött, ő<sub>ij</sub> könyvet kezdett olvasni.'
- (6) [*Koľa-len gurte bert-em-ez*] *bere so kniga lyddžy-ny kutsk-i-z.*  
 Kolja-GEN hazaér-NF-3SG után ő könyv[ACC] olvas-NF kezd-PST-3SG  
 'Miután Kolja<sub>i</sub> hazajött, ő<sub>ij</sub> könyvet kezdett olvasni.'

A két mintázat közötti választás nincs kellőképpen tisztázva. A (6)-os szerkezet tulajdonképpen úgy néz ki mint, egy birtokos szerkezet (az udmurt birtokos szerkezetben a birtokos genitívuszban áll, a birtokon pedig poszesszívusz jelenik meg). A (5)-ös példa problematikusabb. A permi nyelvek esetén úgynevezett jelöletlen birtokos szerkezetet szokás feltételezni, így az (5)-ös példát is jelöletlen birtokos szerkezetnek tartják (például Edygarova 2010: 188). Fejes (2005: 153–156) azonban érveket hoz fel a jelöletlen birtokos szerkezet fogalma ellen. Ebben a dolgozatban elfogadom Fejes (2005) érveit, ezért nem tartom birtokos szerkezetnek az (5)-ös példát. Hangsúlyozandó, hogy az (5)-ös mondat nem hasonlít a véges mondatokhoz sem (hiszen az udmurt véges mondatokban kötelező az egyeztetés jelölése).

## 1.2. A kitett alanyok

Van egy feltűnő hasonlóság azok között a mondatok között, amelyekben kitett alany van ((2), (4), (5) és (6) példák): ezekben a nem véges mellékmondatokban kitett alany nem lehet koreferens a főmondat alanyával. A jelenség nem tűnhet meglepőnek az angol gerundiumok viselkedésének az ismeretében. A (7b) angol példában a *him* névmás nem lehet koreferens a főmondati

alannyal. megjegyzendő azonban, hogy a (7b) példa ECM-et (*Exceptional Case Marking*) mutat, az udmurt példák pedig nem.

Angol (San Martin–Hornstein 2001: 377 (27a,b))<sup>4</sup>

(7) a. *He would much prefer [ec going to a movie]*

‘Ő szeretne moziba menni.’

b. *He would much prefer [him going to a movie]*

‘Ő<sub>i</sub> azt szeretné, hogy ő<sub>\*ij</sub> menjen el moziba.’

Az angol gerundiumokra többféle elemzés született, amelyet még két további szintaktikai jelenségre alkalmaztak, az obviációra és a *Switch Reference*-re. Erre a 3. és 4. fejezetben térek rá. Érdekes azonban, hogy az ilyen elemzéseket nem terjesztették ki a finnugor és a törökségi nyelvek nem véges mellékmondataira vonatkozóan. Valószínűnek tartom, hogy ezen nyelvcsaládokban a nem véges mondatok kitett alanya nem lehet koreferens a főmondati alanyval (ez alól kivétel a magyar, lásd a (37)-es példát). Nikolaeva (1999: 48) például a következőt jegyzi meg az északi hanti nem véges mellékmondatokról: "In same-subject sentences the pronoun is typically omitted under coreference with the matrix clause subject [...]"<sup>5</sup>. Bár ebből nem következik egyértelműen az, hogy a kitett alanyok soha nem lehetnek koreferensek a főmondat alanyával, az általa bemutatott példák igazolni látszanak ezt.<sup>6</sup> Ugyanígy viselkednek a manysi, a komi-zürjén és a mari nem véges mellékmondatok kitett alanyai (Bíró 2011, Serdobolskaya 2008 és Bartens 2000).<sup>7</sup> Hasonló állításokat tettek a török nyelvre is (Erguvanli-Taylan 1986). Valószínűleg egy általánosabb jelenségről van tehát szó, de ebben a dolgozatban az udmurt adatok bemutatására és elemzésére szorítkozom.

Az udmurt leíró tanulmányok alig ejtettek szót erről a kérdésről (egyedül Bartens (2000: 252) tesz utalást a kitett alanyok viselkedéséről). A 2. fejezetben az udmurt nem véges mondatok elemzését fogom bemutatni. Amellett fogok érvelni, hogy a kitett alanyok nem lehetnek koreferensek a főmondati alannyal, nem harmadik személyben pedig rosszulformálttá válik a mondat, ha kitett alany van a nem véges mellékmondatban (és vele azonos phi-jegyű alany van a főmondatban, lásd (8) példa). A koreferencia érdekében egy rejtett névmásnak kell jelen lennie a nem véges mellékmondatban, továbbá – az

<sup>4</sup> A nem udmurt példák az eredeti átírásban szerepelnek, csak helyenként változtattam a glosszázon és magyarra fordítottam.

<sup>5</sup> "Megjegyző alanyú mondatok esetén a névmás általában nincs kitéve, mivel koreferens a főmondati alannyal." (saját fordítás)

<sup>6</sup> A releváns északi hanti példák: (132a,b), (133b), (134), (136)–(138) (Nikolaeva 1999: 46–49).

<sup>7</sup> A releváns manysi példák: (17), (19), (21) (57), (60), (62), (64), (66), (68) (Bíró 2011).

adatközlőim megítélése szerint – az egyeztetésnek jelölve kell lennie a nem véges mellékmondatban (9).

- (8) \*[*Mon ušy-ku*] *mon kuara-me=no* *ej* *potty.*  
 én elesik-NF én hang-1SG.ACC=is NEG.PST.1 kibocsát[SG]  
 Szándékolt: 'Amikor elestem, meg sem mukkantam.'

- (9) [*ec Ušy-ku-\*(m)*] *mon kuara-me=no* *ej* *potty.*  
 elesik-NF-1SG én hang-1SG.ACC=is NEG.PST.1 kibocsát[SG]  
 'Amikor elestem, meg sem mukkantam.'

Érdekes, hogy az udmurt véges mellékmondatokban a kitett alany lehet koreferens a főmondat alanyával (10). A (10) példa a független alárendelést szemlélteti, de megállapításaim a kategoriális alárendelő mondatokra is érvényesek. Úgy tűnik tehát, hogy kifejezetten a nem véges mellékmondatokra jellemző sajátosság az, hogy a mellék- és a főmondat kitett alanya között nem valósulhat meg koreferencia.

- (10) **Koŕa** *korka pukt-i-z maly ke šuono so kyšnojašk-i-z.*  
 Kolja ház[ACC] épít-PST-3SG mert ő házasedik-PST-3SG  
 'Kolja, házat épített, mert ő<sub>ij</sub> összeházasodott.'<sup>8</sup>

A deverbális főnevekről elmondható továbbá, hogy a kitett alanyuk soha sem koreferens a főmondat alanyával, függetlenül attól, hogy nominatívusban vagy genitívusban áll-e (lásd a fent említett két mintázatot, az (5)-ös és (6)-os mondatokban). Ebben a dolgozatban csak a határozói pozícióban használt deverbális főnévvel alkotott mellékmondatokat vizsgálom, az argumentumpozícióban használtakat nem.<sup>9</sup>

## 2. A kitett alanyok részletes elemzése

Az alábbiakban részletesen bemutatom az udmurt nem véges mellékmondatok kitett alanyának a viselkedését. A következő szempontokat veszem figyelembe: milyen összetevőkkel lehet/nem lehet koreferens a nem véges mondat kitett alanya? Emellett azt is vizsgálom, hogy a fő- és a mellékmondat sorrendje szerepet játszik-e a koreferencia szempontjából. További szempont, hogy szerepet játszik-e az, hogy melyik mondat tartalmazza a névmást és melyik a referenciális DP-t.

<sup>8</sup> Az udmurtban a kötőszók új keletűek, a *maly ke šuono* szó szerinti jelentése 'ha azt kell mondani, hogy miért' = 'mert'.

<sup>9</sup> Argumentumpozícióban csak a reflexív névmás esetén lehet koreferencia a főmondat alanyával (a kitett és a rejtett névmás esetén ez nem lehetséges). Ez azzal magyarázható, hogy az argumentumpozícióban lévő mondatokra az A-kötéselv vonatkozik.

Először is tisztázandó, hogy a nem véges mellékmondat kitett alanya nem csak a főmondat alanyától kötelezően eltérő referenciájú-e. (11) alatt megismételjük a (2)-es példát, és azt is láthatjuk, hogy a fő mondat részeshatározójával sem lehet koreferens a nem véges mondat alanya.

- (11) [*So gurte berty-sa*] *Kol'a* *Liza-ly* *kniga-ze* *śot-i-z.*  
 ő hazaér-NF Kolja Liza-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG  
 'Ő<sub>i/uj</sub>/\*<sub>k</sub> hazaérvén, Kolja<sub>j</sub> odaadta a könyvét Lizának<sub>k</sub>.'

A nem véges mondat kitett alanya a fő mondat tárgyától is kötelezően eltérő referenciájú (12), illetve ha a főmondatban birtokos szerkezet van, annak a specifikálójában található birtokossal sem lehet koreferens a mellékmondat alanya (13).

- (12) [*So škola-je myny-ku*] *Kol'a* *Liza-jez* *pumita-z.*  
 ő iskola-ILL megy-NF Kolja Liza-ACC találkozik-PST.3SG  
 'Amikor ő<sub>i/uj</sub>/\*<sub>k</sub> iskolába ment, Kolja<sub>j</sub> találkozott Lizával<sub>k</sub>.'

- (13) [*So kniga lyddžy-ku*] *Liza-len* *telefon-ez* *žingyrt-i-z.*  
 ő könyv[ACC] olvas-NF Liza-GEN telefon-3SG csörög-PST-3SG  
 'Amikor ő<sub>i/uj</sub> könyvet olvasott, Lizának<sub>j</sub> csörgött a telefonja.'

Ennek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a főmondat egyik összetevőjével sem lehet koreferens a nem véges mellékmondat kitett alanya. Az eddig bemutatott példákban a mellékmondat tartalmazta a névmást (*so* 'ő'), a főmondat pedig a referenciális DP-t. Kérdés azonban, hogy a névmás – referenciális DP sorrendje megváltoztatásával lehetséges-e a koreferencia. Az alábbi (14)-es példában a nem véges mellékmondat tartalmazza a referenciális DP-t, az azt követő főmondat pedig a névmást. A referenciális DP és a névmás sorrendjének megváltoztatásával a koreferencia lehetségessé válik (hasonlóképpen lehet kijavítani a (12)-es és (13)-as példamondatot is).

- (14) [*Liza gurte berty-sa*] *Kol'a so-ly* *kniga-ze* *śot-i-z.*  
 Liza hazaér-NF Kolja ő-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG  
 'Liza<sub>i</sub> hazaérvén, Kolja odaadta neki<sub>ij</sub> a könyvét.'

Az alábbiakban megfordítjuk a mellék- és a főmondat sorrendjét. Megjegyzendő azonban, hogy ez a sorrend nem annyira semleges, mivel az udmurtban a mellékmondat általában megelőzi a főmondatot, és az adatközlőim szerint ezek a mondatok nehezebben értelmezhetőek. Amikor a névmás megelőzi a referenciális DP-t, a koreferencia nem lehetséges (15), ha viszont a referenciális DP megelőzi a névmást, akkor lehetséges (16). A fő szempont tehát valószínűleg a referenciális DP és a névmás sorrendje, nem pedig az, hogy melyik mondat tartalmazza a névmást és melyik a referenciális DP-t.

- (15) *Kolja so-ly kniga-ze šot-i-z [Liza gurte berty-sa]*  
 Kolja ő-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG Liza hazaér-NF  
 'Kolja odaadta neki<sub>i,??j</sub> a könyvét Liza<sub>j</sub> hazaérvén.'
- (16) *Kolja Liza-ly kniga-ze šot-i-z [so gurte berty-sa]*  
 Kolja Liza-DAT könyv-3SG.ACC ad-PST-3SG ő hazaér-NF  
 'Kolja odaadta Lizának<sub>i</sub> a könyvét ő<sub>i,j</sub> hazaérvén.'

A mellék- és a főmondat alanya közötti koreferencia azonban akkor sem valószínű, ha a referenciális DP megelőzi a névmást (17-ben mellékmondat–főmondat a sorrend, (18)-ban ennek a fordítottja).

- (17) *[Kol'a gurte bert-em] bere so kniga lyddžy-ny kutsk-i-z.*  
 Kolja hazaér-NF után ő olvas[ACC] olvas-NF kezd-PST-3SG  
 'Miután Kolja<sub>i</sub> hazajött, ő<sub>i,j</sub> könyvet kezdett olvasni.'
- (18) *Kol'a kniga lyddžy-ny kutsk-i-z [so gurte bert-em] bere.*  
 Kolja könyv[acc] olvas-NF kezd-PST-3SG ő hazaér-NF után  
 'Kolja<sub>i</sub> könyvet kezdett olvasni, miután ő<sub>i,j</sub> hazajött.'

A mellékmondat kitett alanya tehát soha nem lehet koreferens a főmondat alanyával, szemben a többi mondatrészszel, vö. (14), amelyben bizonyos feltételek teljesülése esetén megvalósulhat a koreferencia. Ezért azt gondolom, hogy tulajdonképpen két különböző jelenséggel van dolgunk, és két különböző mechanizmus szabályozza a koreferencia meglétét vagy hiányát.

Amikor azonban a főmondatban reflexív névmás szerepel, akkor megvalósulhat az alanyok közötti koreferencia. Megfigyeléseim szerint az udmurtban a reflexív névmások gyakran fókuszáltak, a (19)-es mondatnak kontrasztív értelmezése van (*Kolja* mosogatott el, nem pedig valaki más). Rákosi György (szóbeli közlés) felhívta a figyelmem arra, hogy a fókusz megléte felülírhatja a koreferenciaviszonyokat. A (20)-as mondatban viszont a *so* 'ő' névmás fókuszálva van (feltételezem, hogy az *ik* partikula fókuszál), a koreferencia mégsem lehetséges. Nem teljesen egyértelmű tehát, hogy a fókusz befolyásolja-e a kitett alanyok értelmezését nem véges mondatokban.

- (19) *[Kol'a gurte bert-em] bere ačiz mišk-i-z posuda-jez.*  
 Kolja hazaér-NF után ő.REFL mos-PST-3SG edény-ACC  
 'Miután Kolja<sub>i</sub> hazajött, maga<sub>i,??j</sub> mosogatott el.'
- (20) *[Kol'a gurte bert-em] bere so=ik mišk-i-z posuda-jez.*  
 Kolja hazaér-NF után ő=FOC mos-PST-3SG edény-ACC  
 'Miután Kolja<sub>i</sub> hazajött, ő<sub>i,j</sub> mosogatott el.'

Vizsgálandó továbbá, hogy a tematikus szerepek befolyásolják-e az alanyok közötti koreferenciát. A (21)-es példában a nem véges mellékmondat alanya,



*Liza*, experiens tematikus szerepű, de ez sem lehet koreferens a főmondat alanyával.

- (21) [*Liza Kol'a-leš mežmy-sa*] *so psiholog dory vetly-ny*  
 Liza Kolja-ABL hiányol-NF ő pszichológus PSP.ILL jár-NF  
*kutsk-i-z.*  
 kezd-PST-3SG  
 'Liza<sub>i</sub> Kolyát hiányolván, ő<sub>vij</sub> pszichológushoz kezdett járni.'

Érdemes megvizsgálni, hogy az eltérő koreferenciának valóban a mellékmondat kitett alanya és a főmondat alanya között, vagy inkább a mellékmondat kitett alanya és a főmondat legfelső argumentuma között kell fennállnia. Ha a főmondatban olyan predikátum szerepel, amelynek datívuszi alanya van (például deontikus modalitást kifejező predikátum), akkor azt látjuk, hogy azzal sem lehet koreferens a nem finit mondat alanya (22). Ha a referenciális DP megelőzi a névmást (23), akkor a mondat kevésbé elfogadható: az adatközlőim a (24)-es mondattal javították ki, amelyben rejtett névmás van alanyi egyeztetéssel.

- (22) [*So škola-yn dyšetsky-ku*] *Kol'a-ly tros gurte už-jos*  
 ő iskola-INES tanul-NF Kolja-DAT sok házi feladat-PL[ACC]  
*lešty-ny kule val.*  
 csinál-NF kell AUX.PST  
 'Amikor ő<sub>vij</sub> iskolába járt, Kolyának<sub>j</sub> sok házit kellett csinálnia.'

- (23) [*Kol'a škola-yn dyšetsky-ku*] *so-ly tros gurte*  
 Kolja iskola-INESS tanul-NF ő-DAT sok házi  
*už-jos lešty-ny kule val.*  
 feladat-PL[ACC] csinál-NF kell AUX.PST  
 'Amikor Kolja<sub>i</sub> iskolába járt, neki<sub>vij</sub> sok házit kellett csinálnia.'

- (24) [*ec škola-yn dyšetsky-ku-z*] *Kol'a-ly tros gurte už-jos*  
 iskola-INES tanul-NF-3SG Kolja-DAT sok házi feladat-PL[ACC]  
*lešty-ny kule val.*  
 csinál-NF kell AUX.PST  
 'Amikor (ő<sub>vij</sub>) iskolába járt, Kolyának<sub>j</sub> sok házit kellett csinálnia.'

Úgy tűnik tehát, hogy a datívuszi alanyok sem lehetnek koreferensek a nem finit mondat alanyával. Ezt az is bizonyítja, hogy nem harmadik személyben a mondat alig elfogadható (vö. (8), amelyet agrammatikusnak találtak az adatközlőim):

- (25)??[*Mon škola-yn dyšetsky-ku*] *mynym tros gurte už-jos*  
 én iskola-INES tanul-NF én.DAT sok házi feladat-PL[ACC]

<i>lešty-ny</i>	<i>kule</i>	<i>val.</i>
csinál-NF	kell	AUX.PST

‘Amikor én iskolába jártam, sok házit kellett csinálnom.’

Még egy mondatípus említendő meg ezzel összefüggésben. Az udmurtban nincs ‘akar’ jelentésű segédige, helyett az *-(em)* deverbális főnév használatos és egy segédige, *pote*. Ebben a szerkezetben a deverbális főnév egyeztetést vesz fel, az alanya pedig genitívusban van. Ennek a szerkezetnek az alanyával sem lehet koreferens a nem véges mondat alanya (26). A koreferencia akkor sem valósul meg, ha a referenciális DP megelőzi a névmást (27).

(26) [*So kino učky-ku/ Kol’a-len pop-korn*  
 ő film[ACC] néz-NF Kolja-GEN pattogatott kukorica[ACC]  
*ši-jem-ez pote val.*  
 eszik-NF-3SG AUX.3SG AUX.PST  
 ‘Amikor ő<sub>i/sj</sub> filmet nézett, Kolja<sub>j</sub> pattogatott kukoricát akart enni.’

(27) [*Kol’a kino učky-ku/ so-len pop-korn*  
 Kolja film[ACC] néz-NF ő-GEN pattogatott kukorica[ACC]  
*ši-jem-ez pote val.*  
 eszik-NF-3SG AUX.3SG AUX.PST  
 ‘Amikor Kolja<sub>j</sub> filmet nézett, ő<sub>i/sj</sub> pattogatott kukoricát akart enni.’

Összességében elmondható, hogy az udmurt nem véges mellékmondatokban a kötelezően eltérő referencia a főmondat legfelső argumentumát érinti, az alany tematikus szerepe nem befolyásolja és valószínűleg a fókusz sem. Ha viszont a főmondat alanya reflexív névmás, akkor az lehet koreferens a mellékmondat alanyával.

### 3. Obviation és Switch Reference

Ebben a fejezetben két szintaktikai jelenséggel hozom párhuzamba az udmurt nem véges mellékmondatok kitett alanyának a viselkedését. Az egyik az újlatin és a szláv nyelvekre jellemző obviáció (*Obviation*)<sup>10</sup>, a másik pedig a *Switch Reference*. Alább röviden bemutatom ezt a két jelenséget. Bár egyik jelenséggel sem egyezik meg teljesen az udmurt nem véges mellékmondatok szintaktikai viselkedése, több hasonlóság is mutatkozik közöttük. Az obviáció és a Switch Reference olyan szintaktikai mechanizmusok, amelyek azt jelzik, hogy azonos-e a fő- és a mellékmondat alanya. Mindkét jelenség esetében van egy szintaktikai szerkezet, amely azonos alanyok esetén használatos (az obviációt mutató nyelvekben ez az infinitívuszi szerkezet, a *Switch*

<sup>10</sup> Itt nem tárgyalom az algonkin nyelvcsaládra jellemző obviációt (Déchaine–Wiltschko 2002).

*Reference*-t mutató nyelvekben ezek a *Same-Subject* mellékmondatok). Ezenkívül van egy másik szerkezet, amely eltérő alanyok esetén használatos (obviáció esetén ezek a kötőmódú mellékmondatok, *Switch Reference* esetén pedig a *Different-Subject* mellékmondatok). Amellett érvelek, hogy az udmurtban (és feltehetőleg a többi finnugor és törökségi nyelvben) is van egy hasonló mechanizmus, mégpedig az, hogy az alanyok azonosságát a rejtett névmások jelzik, a kitett alanyok pedig mindig eltérő referenciájúak a főmondati alanytól. Az obviációról és a *Switch Reference*-ről többféle elméleti elemzés is született, amelyek támpontot nyújthatnak az udmurt nem véges mellékmondatok szintaktikai leírásához; erről bővebben a 4. fejezetben esik szó.

### 3.1. Obviáció

Az újlatin és a szláv nyelvek kapcsán megfigyelték, hogy a kötőmódú mellékmondat alanya nem lehet koreferens a főmondatéval, ez az úgynevezett obviáció. Alább szemléltetem egy-egy példával a spanyol és az orosz obviációt.

Spanyol (Drummond 2011: (5b))

- (28) *Maria has decidido que pro vaya a la playa.*  
Mária AUX eldönt hogy megy-SUBJ PREP a strand  
'Mária<sub>i</sub> eldöntötte, hogy (ő<sub>\*ij</sub>) menjen el a strandra.'

Orosz (Avrutin–Babyonyshev 1997: 230 (2))

- (29) *Volodja xočet čtoby on poceloval Nadju.*  
Vologya akar.PRS.3SG hogy.SUBJ ő.M csókol.PST.M Nágya.ACC  
'Vologya<sub>i</sub> azt akarja, hogy ő<sub>\*ij</sub> csókolja meg Nagyát.'

Megjegyzendő, hogy a spanyolban és az oroszban az obviáció nem az alany kitett vagy rejtett voltával függ össze (mint látjuk, az (28)-as spanyol példában a rejtett névmás is obviál, az orosz pedig nem pro-drop nyelv, tehát mindeképp ki kell tenni a névmást).

Az orosz obviáció kapcsán megállapították, hogy az obviáció csak a mellékmondat alanyát érinti, tehát például a főmondat alanya nem obviál a mellékmondat tárgyával (30), illetve a főmondat tárgya koreferens lehet a mellékmondat alanyával (31). Emellett megállapítható, hogy datívuszi esetű experiensek nem obviálnak (32).<sup>11</sup>

<sup>11</sup> Drummond (2011) viszont amellet érvel, hogy a spanyol obviáció a legfelső argumentumokat érinti, amelyek lehetnek datívuszi experiensek is.

Orosz (Avrutin–Babyonyshev 1997: (6), (9a), (13))

- (30) *Volodja xočet čtoby Nadja pocelovala ego.*  
 Vologya akar.PRS.3SG hogy.SUBJ Nágya csókol.PST.F ő.ACC.M  
 'Vologya<sub>i</sub> azt akarja, hogy Nágya csókolja meg őt<sub>ij</sub>.'
- (31) *Volodja ugovoril Nadju čtoby ona poehala*  
 Vologya rábeszél.PST.M Nágya.ACC hogy.SUBJ ő.F elutazik.PST.F  
 v Evropu.  
 PREP Európa  
 'Vologya<sub>i</sub> rábeszélte Nágyát<sub>j</sub>, hogy ő<sub>\*ij</sub> utazzon el Európába.'
- (32) *Volodja xočet čtoby emu bylo veselo.*  
 Vologya akar.PRS.3SG hogy.SUBJ ő.DAT.M létége-PST.N vidám.N  
 'Vologya<sub>i</sub> azt akarja, hogy ő<sub>ij</sub> jól szórakozzon.'

Egy fontos különbség figyelhető meg a obviáció és az udmurt nem véges mellékmondatok között, mégpedig az, hogy a kötőmódú mellékmondatok komplementumok, az itt tárgyalt udmurt nem véges mellékmondatok pedig határozói pozícióban fordulnak elő. Viszont annyiban hasonlóak, hogy mindkét esetben kötelezően eltérő referenciájúak a mellék- és a főmondat alanyai.

### 3.2. Switch Reference

A világ nyelveiben megfigyelhető még egy gyakori szintaktikai jelenség, az úgynevezett *Switch Reference*, amely szerint jelölni kell azt, hogy az (alárendelői) mellékmondat alanya azonos-e a fő mondatéval (Stirling 1993, Watanabe 2000, Georgi 2012). Amennyiben a két alany megegyezik, *Same-Subject* (SS) jelölés, ha viszont eltér, akkor viszont *Different-Subject* (DS) jelölés jelenik meg a mellékmondati predikátumon.

Mojave (Yuman) (Munro 1980: 145, (4), idézi Stirling 1993: 3 (1a,b))

- (33) a. *nya-isvar-k iima-k*  
 amikor-énekel-SS táncol-TNS  
 'Amikor ő<sub>i</sub> énekelt, ő<sub>i</sub> táncolt.'
- b. *nya-isvar-m iima-k*  
 amikor-énekel-DS táncol-TNS  
 'Amikor ő<sub>i</sub> énekelt, ő<sub>j</sub> táncolt.'

A *Switch Refence* mind argumentumpozícióban, mind határozói pozícióban használt mellékmondatokat érint. Az SS jelölés esetén az alanyok kötelezően koreferensek, a DS jelölés pedig kötelezően eltérő referenciát jelez. Hangsúlyozandó, hogy a *Switch Reference* csak az alanyok közötti koreferenciát sza-

bályozza, a tárgyak közöttit nem, illetve ez egy olyan mechanizmus, amely az alanyokra, pontosabban alanyi kritériumoknak megfelelő legfelső argumentumokra érzékeny, nem pedig topikokra vagy ágensekre. Emellett megfigyelték, hogy az SS mondatokban a predikátum hiányos TAM (Tense-Aspect-Mood) jelölést és egyeztetést mutat. Georgi (2012: 3–4) amellett érvel, hogy az SS mondatokban az alany csak a referenciamondatban (azaz a főmondatban) lehet kifejezve, a DS mondatokban pedig az alany mind a fő-, mind a mellékmondatban ki van téve (a pro-drop esetek kivételével). A *Switch Reference*-hez hasonlóan az udmurt nem véges mondatokban jelölni lehet, hogy a fő- és a mellékmondat alanya azonos-e (a kitett alanyú nem véges mellékmondatok a DS mondatoknak felelnének meg, a rejtett alanyúak pedig az SS mondatoknak). Az udmurtban azonban nem mutatkozik különbség az eltérő és a megegyező alanyú nem véges mellékmondatok között a TAM jelölés és egyeztetés tekintetében.

#### **4. Az obviáció és a *Switch Reference* szintaktikai elemzései**

A fenti két jelenségről különböző elemzések születtek. Háromféle megközelítési mód figyelhető meg: a névmások tulajdonságairól szóló tanulmányok (például Déchaine–Wiltschko 2002), a B kötéselvvvel kapcsolatos elemzések (például Watanabe 2000, Avrutin–Babyonyshev 1997), és a versenyelemzések (például San Martin–Hornstein 2001). Alább röviden bemutatom a versenyelemzés legfőbb pontjait (Georgi 2012, Hornstein 2001 és San Martin–Hornstein 2001 alapján), valamint utalok arra, hogy mennyire alkalmazható ez az elemzés az udmurt adatokra.

Az obviációról több olyan tanulmány született, amelyet "versenyelemzés" néven szokás összefoglalni. Megfigyelték, hogy azokban a nyelvekben van obviáció a kötőmódban, amelyekben egy PRO-infinitívuszi szerkezet is használható. A kötőmódú alannal szemben az infinitívuszi szerkezetben szereplő PRO mindig koreferens a főmondati alannal. A két szerkezet feltehetőleg "versenyez" egymással. Ez az elemzés a „Kerüld a Névmást” (*Avoid Pronoun*) elven alapult (Chomsky 1981), azaz olyan kontextusban, amelyben PRO-t lehet használni, a kitett névmás nem lehet koreferens a főmondat alanyával.

Az újabb szakirodalomban az obviációt a kötelező kontrollal hozták kapcsolatba. A kötelező kontroll egyik lehetséges magyarázata, hogy tulajdonképpen mozgatóással jön létre (*Movement Theory of Control*, Hornstein 2001). Az alábbi angol infinitívus esetén kötelező kontrollt lehet feltételezni. Ebben az esetben a mellékmondat alanya felmozog a főmondatba esetellenőrzés (*case checking*) céljából, és így jön létre a kötelező kontroll (34b). Ebben a

megközelítésben nem egy PRO szerepel az infinitívusz alanyaként, hanem egy copy (nyom) található a mozgítás után.

Angol (Hornstein 2001: 38, (36a,b))

(34) a. *John hopes to win the race.*

‘John reméli, hogy megnyeri a versenyt.’

b. John [John [hopes [John to [John win the race]]

Mivel az újlatin és a szláv nyelvekben az obviációt mutató mondatok és az infinitívuszok kiegészítő megoszlásban használatosak, az infinitívuszokat kötelező kontrollos szerkezetként elemezték, a kötőmódú mellékmondatra jellemző obviációt pedig antikontrollként (San Martin–Hornstein 2001).

Hasonló elemzés született a Switch Reference jelenségről is. Georgi (2012) amellett érvel, hogy az SS mondatokban kötelező kontrollal van dolgunk. Ez a megközelítés azt feltételezi, hogy az SS mondatok defektív T-vel rendelkeznek, amely nem tud esetet adni az alanyának. Az alany főmondatba való felmozgatása az esetellenőrzés miatt történik. A DS mondatokban ezzel szemben nem defektív T van, amely képes esetet adni. Georgi (2012) szerint a defektív és nem defektív T feltételezése mellett többek között az szól, hogy az SS mondatok gyakran nem mutatnak TAM morfológiát és egyeztetést, szemben a DS mondatokkal.

Georgi (2012) két esetet különböztet meg: az egyik az, amikor a derivációban kevesebb DP szerepel, mint amennyit a derivációban szereplő fejek szelektálnak, és defektív a T. A másik eset pedig az, amikor éppen annyi DP van, mint amennyit a derivációban szereplő fejek szelektálnak, és nem defektív a T. Az előbbi esetben SS mondat jön létre, az utóbbiban pedig DS mondat.

Az SS mondatok esetén a mellékmondat felépítése után a mellékmondati alanyként szereplő DP nem kap esetet (mivel defektív a T). Ezután felépül a főmondat VP-je és vP-je. Mivel a derivációban nem volt más DP, ezért a mellékmondati alanyként szereplő DP-nek fel kell mozognia (ez utóbbi DP-nek még nincs leellenőrizve az esetjegye, tehát aktív az egyeztetés szempontjából). A DP felmozog a főmondatba, és esetet kap a főmondati T-től. Külön magyarázatra szorul az, hogy hogyan mozog fel a DP a határozói mellékmondatból. A határozói mellékmondatok ugyanis szigetekként működnek. Hornstein (2001) és Georgi (2012) erre a *sideward movement* elnevezésű műveletet javasolták (Nunes 2001 alapján): ez annyit jelent, hogy egy szintaktikai fa egyik elemét össze lehet illeszteni egy másik szintaktikai fával, és a deriváció ezen pontján a mellékmondat még nem sziget, csak az összeillesztés után válik azzá.

A DS mondatok esetén a T nem defektív, ezért tud esetet adni a mellékmondati alanynak. Ennek megfelelően a mellékmondati T felépítése után a mellékmondati alany esetet kap. Utána felépül a főmondat VP-je és vP-je. Ebben az esetben a derivációban éppen annyi DP szerepel, mint amennyi a kiosztandó tematikus szerepek, így a főmondati alany a főmondati T-től kap esetet.

Ebben a keretben még tisztázandó, hogy a mellékmondati alany milyen pozícióba mozog fel a főmondatba. Georgi (2012) amellett érvel, hogy amikor a főmondati predikátum egyargumentumú, akkor a mellékmondati alany a legfelső argumentum pozíciójába mozog fel. De mi a helyzet, ha a főmondatban tranzitív vagy ditranzitív predikátum szerepel? Amint utaltam rá a 3.2. alfejezetben, a *Switch Reference* az alanyok közötti koreferenciát szabályozza. Ki kell tehát zárni azt, hogy a mellékmondati alany más pozícióba, például a főmondati tárgy pozíciójába mozogjon fel. Georgi (2012) amellett érvel, hogy ha a főmondati predikátum tranzitív, illetőleg ditranzitív, akkor a (nyelvek többségére) érvényes a *Merge over Move* megszorítás: először beillesztjük a derivációban meglévő DP-t a VP-be, és csak utána történik a mellékmondati alanynak a főmondatba való mozgatása (és így a főmondati alany a Spec,vP-be mozog fel).

Hogyan lehet alkalmazni ezt az elemzést az udmurt nem véges mellékmondatokra? Georgi (2012) keretében az (1)-es mondatban defektív T lenne, a (2)-ben pedig nem defektív. Mi szólna emellett? Először is a *-sa* fejű nem véges mellékmondatok valóban úgy viselkednek, mint a kötelező kontrollós szerkezetek (amennyiben nincs kitett alanyuk) (lásd (1)). Egyrészt a mellékmondat alanya kötelezően koreferens a főmondati alannal (1). Másrészt, az antecedensnek lokálisnak kell lennie, például egy másik mellékmondat nem ékelődhet be az antecedens és a kontrollált DP között (ugyanaz jellemző a kötelező kontrollra, valamint az SS mondatokra is, lásd Georgi 2012: 6).

Az (1)-es mondat az SS mondatokhoz hasonlítana: defektív T szerepel benne, és kevesebb DP, mint amennyit a derivációban szereplő fejek szelektálnak. A *Koŋa* DP esetenőrzés céljából felmozogna a mellékmondatból a főmondat Spec,vP-jébe, majd a Spec,TP-jébe (lásd (35), az áthúzás a mozgást jelzi). Ebben az esetben el kell vetni azt, hogy a mellékmondatban egy rejtett névmás lenne (mint ahogyan az (1) példában szerepelt), az itt bemutatott elemzés szerint ott egy nyom (copy) marad a DP felmozgása után.

- (35) [TP **Koŋa** [vP **Koŋa** [VP ... [**Koŋa** TP<sub>def</sub> gurte berty-sa]]]]  
'(Ö<sub>\*ij</sub>) hazaérvén, Kolja<sub>j</sub> [...].'

A (2)-es mondat pedig a DS mondatokhoz hasonlítana: a T nem defektív, és éppen annyi DP szerepel a derivációban, mint amennyit a derivációban szereplő fejek szelektálnak. Ebben az esetben a *so* 'ő' névmás esetet kap a mellékmondati nem defektív T-től, utána felépül a főmondat, amelynek az alanya (*Koľa*) esetet kap a főmondati T-től (36). Az alanyok kötelezően eltérő referenciájúak, mert a koreferencia csak akkor jöhet létre, ha a mellékmondati alany fel lett mozgatva a főmondatba. A (36)-os mondatban viszont ilyen mozgás nem történt:

- (36) [TP **Koľa** [VP **Koľa** [VP ... [**so** TP gurte berty-sa]]]]  
 'Ö<sub>ij</sub> hazaérvén, Kolja [...].'

Ezen elmélet szerint a mellékmondati alany a főmondati legfelső argumentum pozíciójába mozogni fog, ezért megmagyarázhatóak azok a mondatok is, amelyekben a főmondat legfelső argumentuma datívuszban, illetve genitívuszban van (22–27).

Ebben a megközelítésben jól megmagyarázható az is, hogy azonos alanyú mondatok esetén miért csak a főmondatban lehet kifejezni az alanyt. Először nézzük meg a (37a, b) magyar példákat. Sárík (1998) amellett érvel, hogy a magyarban mind a két szerkezet lehetséges (a kettő közötti különbség az intonációban is megmutatkozik):

Magyar (Sárík 1998: 427, 430, (12b), (18))

- (37) a. [[*Géza a küszöbben elbotolván*] (*ő*) *elmosolyodott.*]  
 b. [*Géza* [(*ő*) *a küszöbben elbotolván*] *elmosolyodott.*]

Az (38a) udmurt mondatnak is kétféle szerkezetet lehet tulajdonítani (38b, c), amely a fenti (37)-es magyar példához hasonlítana. Viszont amellett érvelnék, hogy az udmurtban csak a (38c) szerkezet helyes. Ezt az támasztja alá, hogy az udmurt konverbiумok egyeztetése általában névmási jellegű (lásd 1. fejezet). Feltételezem, hogy a többi, egyeztetést nem mutató nem véges mellékmondatok esetén is csak a (38c) típusú szerkezet lehetséges.

- (38) a. *Koľa uśy-ku-z kuara-ze=no ęz potty.*  
 Kolja elesik-NF-3SG hang-3SG.ACC=is NEG.PST.3 kibocsát[SG]  
 'Amikor elesett, Kolja meg sem mukkant.'  
 b. \*[*Koľa uśy-ku-z*] pro *kuara-ze=no ęz potty.*  
 c. *Koľa [uśy-ku-z] kuara-ze=no ęz potty.*

A kontrollos elemzésben megmagyarázható, hogy miért rossz a (38b) szerkezet – mivel a kontroll a mellékmondati alanynak a főmondatba való felmoz-



gásával jön létre, az alany csak a főmondatban jelenhet meg (a kontrollos elemzés számára a magyar (37a) mondat lenne problematikus).

Ezzel az elemzéssel a következő probléma merülne fel. Amint az 1. fejezetben említettem, vannak olyan nem véges mellékmondatok, amelyek nem vehetnek fel egyeztetőmorfémát, ilyen például a *-sa* és a *-tek* konverbiумok. Ezek a mondatok elemezhetők kötelező kontrollos szerkezetekként. Ugyanakkor azok a nem véges mellékmondatok, amelyek mutathatnak egyeztetést, kicsit másképp viselkednek. Amikor az egyeztetés nincs jelölve a *-ku*, *-tož* és *-(e)m* mellékmondatokban, akkor úgy viselkednek, mint a kötelező kontrollos szerkezetek. Amikor viszont az egyeztetés jelölve van a mellékmondati predikátumon, akkor a mellékmondati alany eltérő referenciájú lehet a főmondati alanytól (39).

- (39) *Koľa [uśy-ku-m] kuara-ze=no ęz potty.*  
 Kolja elesik-NF-1SG hang-3SG.ACC=is NEG.PST.3 kibocsát[SG]  
 'Amikor elestem, Kolja meg sem mukkant.'

Kétféle elemzés merülhet fel. Az egyik az, hogy csak az egyeztetést nem mutató nem véges mellékmondatokban számolunk kötelező kontrollal. Ebben az esetben problematikussá válik a (38a) példa, ugyanis meg kell magyarázni, hogy miért azonos mégis a fő- és a mellékmondat alanya. A másik lehetőség az, hogy kétféle szerkezettel számolunk, kötelező kontrollossal és a kötelező eltérő referenciájúval, mégpedig az egyeztetés meglététől vagy hiányától függetlenül. Úgy kell tehát elemezni a (38a) és a (39)-es mondatot, hogy (38a)-ban tulajdonképpen kötelező kontrollal van dolgunk (a mellékmondati T defektív, és a mellékmondati alany felmozgott a főmondatba), a (39)-es példánál pedig nem defektív a T és esetet adott a mellékmondat rejtett alanyának. Az udmurt nem véges mellékmondatok egyeztetése viszont részletesebb elemzést igényelne, ami meghaladná ezen dolgozat kereteit, ezért a fent említett kérdésben nem foglalkozunk állást.

## Összegzés

Ebben a dolgozatban azt mutattam be, hogy az udmurt nem véges mondatokban a kitett alanyok nem lehetnek koreferensek a főmondat legfelső argumentumával. Ez a kötelezően eltérő referencia nem azonos a koreferencia egyéb eseteivel, így például a mellékmondat alanya koreferens lehet a főmondat tárgyával (amennyiben a referenciális DP megelőzi a névmást). A mellékmondati alany kötelezően eltérő referenciájú a főmondat legfelső argumentumától, és ez független a mellék- és a főmondat sorrendjétől, valamint attól, hogy melyik mondatban szerepel a névmás és melyikben a referenciális DP. Az ud-

murt nem véges mellékmondatokat párhuzamba állítottam az újlatin nyelvek kötőmódú mondataira jellemző obviációval és a *Switch Reference*-szel. Bemutattam egy lehetséges elemzést, amelyet erre a két szintaktikai jelenségre alkalmaztak. Ezen elemzésben kötelező kontrollos szerkezeteknek minősülnek azok a mondatok, amelyekben a mellék- és a főmondat alanya azonos. Maga a kötelező kontroll mozgatóssal jön létre, mégpedig úgy, hogy a mellékmondat alanya felmozog a főmondatba. Amikor ilyen mozgatóss nem történt, az alanyok kötelezően eltérő referenciájúak. Ebben a keretben megmagyarázhatóvá válnak az udmurt nem véges mellékmondatok kitett és rejtett alanya közötti különbségek is.

### Rövidítések jegyzéke

ABL	ablatívusz
ACC	akkuzatívusz
AUX	segédige
DAT	datívusz
DS	<i>Different-Subject</i> jelölés ( <i>Switch Reference</i> )
F	nőnem
GEN	genitívusz
ILL	illatívusz
INES	inesszívusz
INSTR	insztrumentálisz
M	hímnem
N	semleges nem
NEG	tagadás/tagadó segédige
NF	nem véges
PL	többes szám
PREP	előljárószó
PRES	jelen idő
PSP	névutó
PST	múlt idő
REFL	reflexív
SG	egyes szám
SS	<i>Same-Subject</i> jelölés ( <i>Switch Reference</i> )
SUBJ	kötőmód
TNS	igeidő

## Hivatkozások

- Avrutin, Sergey – Maria Babyonyshev 1997. Obviation in Subjunctive Clauses and AGR: Evidence from Russian. *Natural Language and Linguistic Theory* 15: 229–262.
- Bartens, Raija 2000. *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Helsinki, SUS 238.
- Bíró Bernadett 2011. Cselekvésnevek a manysiban – az északi manysi cselekvésnevek valenciája. *FUD* 18: 3–33.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding*. Berlin – New York Mouton de Gruyter.
- Déchine, Rose-Marie – Martina Wiltschko 2002. Decomposing Pronouns. *Linguistic Inquiry* 33: 409–442.
- Drummond, Alex 2011. Merge over Move and Romance Obviation Effects. Talk given at the LSA, January 2011. Elérhető: <http://adrummond.net/lsa2011romance.pdf> Utolsó megtekintés dátuma: 2015. március 18.
- Edygarova, Svetlana 2010. *Kategoria posessivnosti v udmurtskom yazyke*. Dissertationes Philologiae Uralicae Universitatis Tartuensis 7. Tartu, University of Tartu.
- Erguvanlı-Taylan, Eser 1986. Pronominal versus Zero Representation of Anaphora in Turkish. In: Slobin, D.I. & Zimmer, K. (eds.) *Studies in Turkish linguistics*. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins. 209–232.
- Fejes László 2005. *Összetett szavak finnugor nyelvekben*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE.
- Georgi, Doreen 2012. Switch Reference by Movement. In Phillip Weisser (ed.) *Perspectives on Switch-Reference: Local Modeling and Empirical Distribution*, Vol. 89 of *Linguistische Arbeits Berichte*, University of Leipzig, 1–40.
- Hornstein, Norbert 2001. *Move! A Minimalist Theory of Construal*. Cambridge – Oxford, Blackwell.
- Nikolaeva, Irina 1999. *Ostyak. Languages of the World/Materials* 305. Muenchen, Lincom Europa.
- Nunes, Jairo 2001. Sideward Movement. *Linguistic Inquiry* 32 (2): 303–344.
- Perevoščikov, Petr Nikolaevič (ed.) 1962. *Grammatika sovremennogo udmurtskogo yazyka. I. Fonetika i morfologija*. Izhevsk, Udmurtskoe Kniznoje Izdatel'stvo.

- San Martin Itziar – Norbert Hornstein 2001. Obviation as Anti-Control. *International Journal of Basque Linguistics and Philology* xxxv-1: 367–384.
- Sárik Pál 1998. A határozói igenevek néhány problémája. *MNy* 94: 423–436.
- Stirling, Lesley 1993. *Switch-reference and discourse representation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Tánczos Orsolya 2010. Szórendi variációk és lehetséges okaik az udmurtban. *NyK* 107: 218–228.
- Watanabe, Akira 2000. Feature copying and binding: evidence from complementizer agreement and switch reference. *Syntax* 3(3): 159–181.
- Winkler, Eberhard 2001. *Udmurt*. Languages of the World Materials 212. München, Lincon Europa.